

Dansmästarna vid universiteten i Uppsala och Lund

Ett nytt bildningsideal formas

Eva Helen Ulvros

Dans har alltid varit ett uppskattat nöje, och under renässansen samt 1600- och 1700-talen kom danskonsten i centrum mer än tidigare. Medeltidens dansformer var ganska lika i skilda samhällsskikt, ringdansen var nästan allena rådgivande och män och kvinnor dansade i regel likadant. Renässansen såg nya idéer födas om människan och hennes utvecklingsmöjligheter, som även knöts till danskulturen. Den hade potential att förädla människan och kunde vara ett sätt att uppnå ”andlig vighet”, menade man. Danskicklighet prioriterades högt i den personliga utvecklingen, den som kunde dansa väl och behärska sin kropp ansågs bildad och betraktades som en god medborgare (Ruark-Wahlström 1985:70).

Dansens roll som en del av både den folkliga kulturen och högreståndskulturen kan tolkas i linje med socialantropologen Robert Redfields modell av två kulturtraditioner, vidareutvecklad av historikern Peter Burke. Dels har vi den ”stora traditionen” som innebär klassisk bildning, konst, musik och hovdanser, tillgänglig för en elit i samhället, dels har vi den ”lilla traditionen” som omfattar majoriteten och som också kallas folkkultur, där vi finner folkvisor, folksagor och folkdanser. Det förekom ett ömsesidigt utbyte mellan den lilla och den stora traditionen. Sagomotiv, visor och dansformer kunde vandra mellan traditionerna, men brukade varieras och omformas under resans gång. Eliten, som var bekant med den stora traditionen tog även del av den lilla traditionen,

den folkliga kulturen. Det vanliga folket som bar upp den lilla traditionen var däremot utestängda från den stora. Enligt Peter Burke var det på 1500-talet som eliten började distansera sig från folket. De enkla människornas språk, vanor, tänkesätt och smak uppfattades allt mer som grovt och enfaldigt, och inom samhällets övre skikt kunde en önskan att distansera sig urskiljas. Burke intresserar sig också för förmedlarna mellan traditionerna och nämner professionella sådana som konstnärer, musiker, dansmästare, gycklare och predikanter. Amatörerna var de ”halvprofessionella” som vid sidan om sitt vanliga yrke underhöll med att berätta, predika, sjunga och spela. Den stora traditionen överfördes via etablerade institutioner som läroverk och universitet, medan den lilla förmedlades mer informellt genom kyrkan, värdshus, fester på gator och torg och i byarna. Lärarna har en viktig roll som bärare av kunskap, exempelvis i utläringen av danser. Dansmästarna kan då betecknas som förmedlare av den stora traditionen, de professionella traditionsbärarna, medan lärandet av danser inom familjerna och i bygemenskapen representerar den informella undervisningen och vidareförandet av den lilla traditionen. Det fanns också grupper som befann sig mellan traditionerna och som kan sägas representera en ”mellankultur”, ett begrepp som Burke använder med hänvisning till Dwight Macdonald, en kultur med koppling till både den lilla och den stora traditionen, de halvbildades kultur.

Personer som kan placeras här kan exempelvis vara damer i adliga eller högborgerliga familjer som inte fått lika gedigen utbildning som maken, men som hade mer bildning än de helt oskolade, och boktryckargesäller som genom sitt yrke tog del av den stora traditionen, men som inte fått lika grundlig lärdom som den som legat vid ett universitet (Burke 1983:38–44, 75–127, 302–312).

Ett epokgörande verk i den europeiska bildningstraditionen blev Erasmus av Rotterdams år 1530 utgivna skrift *De civilitate morum puerilium*, som i svensk översättning från 1620 fick titeln *En gyldenne Book om unga personers Sedhers Höffwligheet*. Här diskuteras det centrala begreppet *civilité*, som innefattar hur man borde uppföra sig i sällskapslivet. Hållning, gester, ansiktsuttryck, klädsel, allt det yttre förklaras vara en avspiegling av det inre, av hela människan. Det var av högsta vikt att tillägna sig rätt yttre med en god hållning, rak rygg, behärskade rörelser och avmått blick. En polerad, förfina yta reflekterade en moraliskt högtstående själ. Det var utgångspunkten. Erasmus bok blev oerhört populär, sammanlagt kom den ut i mer än 130 upplagor, varav tretton så sent som på 1700-talet. Den översattes raskt till flera språk och gavs också ut i katekesform redan år 1534, och infördes som lärobok för undervisning av pojkar. Avsikten var att utbilda gentlemän och uppmaningarna avsåg män inom företrädesvis adeln, men även söner till rika köpmän. Underförstått innefattades även kvinnor inom dessa skikt i bildningsidealen. Boken följdes av en mängd efterapningar och blev normbildande för flera sekel i höviskt uppförande.

Regler för hur man borde uppföra sig i bildade kretsar återkommer i en mängd skrifter, och det fanns många sådana redan under medeltiden. Erasmus var inte först i genren, även om hans verk fick större genomslag än de flesta andra. Redan 1528, två år innan han gav ut sitt berömda epos, gav Baldassarre Castiglione ut *Il libro del cortegiano*, på svenska *Hovmannens bok*. Den bygger på minnen av hovlivet i

Urbino, där idealet för en sann hovman framställs i dialogform. Där poängteras vikten av ett elegant uppträdande, en god hållning och en allsidig bildning. Även detta verk fick stor spridning och översattes till många språk (Elias I 1989:141 ff). Succén för Castigliones och Erasmus böcker illustrerar väl den åtskillnad som tagit sin början mellan den bildade eliten och det enkla folkets vanor. Eliten önskade distansera sig från folket och markerade sin överlägsenhet genom att tillägna sig de nya höviska manéren, där även dansundervisning ingick.

Furstehoven, som fick en ny utformning under renässansen och utvecklades till centra för bildning och kultur, blev också fora för en mer utvecklad danskonst från och med 1400-talet. Dansmästarna fick en respekterad ställning hos de italienska furstarna. Det förväntades att alla vid hovet skulle kunna dansa, och hovmännen tog danslektioner flera timmar om dagen. Danskunskaperna gjorde dem vigare och smidigare i största allmänhet och bidrog därmed också till att de kunde öka sin färdighet inom fäktkonsten. Domenico da Piacenza, balettmästare verksam omkring 1400, publicerade redan 1416 en danshandbok på latin, *De Arte Saltandi et Choreas Ducendi (Om danskonsten)*, som i italiensk översättning fick titeln *De la Arte di Ballare et Danzare*. da Piacenza framhöll sin tro på dansens civiliserande inverkan på människan, i dansen fick man lära sig måttfullhet och balans och övade upp sinnet för skönhet och behag, dygder som bevarade människan för laster som korruption och girighet, framhöll han. Denna hovkultur spreds snart över Europa.

Under 1600-talet kom kroppen och dess uttryckssätt att bli en del av "hovets teater", och den aristokratiska kulturen var teatralisk. Det yttre skenet var viktigt, och i olika fysiska övningar kunde idealen visas upp. Geometrisk renhet i formerna blev en ledstjärna. Inom ridkonsten strävade man efter dressyr och figurridning i geometriska cirklar, och i fäktningen var det viktigare att kunna inta de olika

ställningarna korrekt än att träffa motståndaren. Även i dansen var det korrekta positioner och steg som var det väsentliga. Både hästens, händernas och fötternas rörelser följde en matematisk idealmodell, elegans var viktigare än styrka (Vigarello 1989:149–199).

Men det var i Frankrike under 1600-talet som den tongivande hovsocietyten uppstod i sin mest formfulländade tappning. Från Paris spreds samma stilideal, umgängesformer, vett och etikett till hela Europa, och franskan efterträdde italienskan som de bildades språk. Frankrike hade under 1600-talet efterträtt Spanien som Europas mäktigaste land och tillika det mest centraliserade. Som Norbert Elias beskrivit, var det med den franska etiketten och hovceremonielet som de olika härskarna erövrade de önskade medlen för att demonstrera sin värdighet och göra samhällets hierarki tydlig. Genom att uppträda med förfinade manér visade de att de var människor med *distinction* och *civilité*, och markerade avstånd till dem som saknade denna bildning. Vid det franska hovet var dansmästaren ansvarig för alla baler och festligheter, och han var därför en av dem som stod fursten närmast.

Den franske monarken Ludvig XIV, ”Solkonungen”, som regerade 1661–1715 och som lät bygga det magnifika Versailles och utarbeta dess invecklade och praktfulla hovceremoniel, var mycket intresserad av dans. Han tog danslektioner dagligen och medverkade i baletter vid hovet. Redan vid tolv års ålder deltog han för första gången i en hovbalett. Benämningen ”Solkonungen” kan härledas från Ludvigs bejublade triumf 1653, i rollen som Solen iförd en magnifik guldfärgad peruk i baletten *Ballet de la Nuit*, ett magnifikt skådespel som tog drygt tolv timmar att framföra. Under hans beskydd grundades 1661 *Académie Royale de Danse*, och det var hans dansmästare Pierre Beauchamp som utarbetade den dansteknik som kom att bli den klassiska baletten (Dell 1979:10; *Dansnöjen genom tiden* 1998 I:33–35, 2:13–14).

Hovidealen söker sig utåt

De nya idealen kan knytas samman med samhällsutvecklingen i ett vidare sammanhang. I takt med att staterna i Europa utvecklade sin diplomatiska verksamhet under 1500- och 1600-talen växte behovet fram inom adeln av en organiserad utbildning – som även innefattade dans – för statstjänstemän, officerare och diplomater. Efterfrågan på dansundervisning ökade även utanför hovkretsarna, eftersom skicklighet i dans blivit både socialt nödvändigt och ett tecken på hövisk uppfostran. Dessutom räknade man som nämnts med att den disciplinering och träning av kroppen som dansundervisningen förde med sig, var till nytta i fält.

Humanismens idéer fick fäste vid universiteten och i de adliga riddarakademierna under 1500-talet, och kroppsövningarna ingick i detta program som en självklar del. De färdigheter som en adelsman förväntades behärska kallades med ett gemensamt namn för *exercitier*. Ridning, fäktning, dans och voltige ansågs vara det mest väsentliga, men även simning och bollspel, *exercis* med musketter och pik samt jonglerande med fanor och jakt kunde innefattas i det företrädesvis adliga bildningskonceptet. Kunskaper i levande språk var också något man eftersträvade att ge ynglingarna. Riddarakademier började inrättas i slutet av 1500-talet i Tyskland, en av de första var Collegium Illustre som grundades 1589 i Tübingen. Akademin var knuten till universitetet på det sättet att dess elever även bevistade universitetsföreläsningar, och professorerna undervisade också vid collegiet. Akademin i Tübingen blev en förebild för liknande inrättningar i Norden. I Tübingen studerade de unga männen romersk och tysk rätt, historia, politik samt franska och italienska. Dessutom lärde de sig rida, fäkta, dansa och att hantera vapen, samt göra boll- och skjutövningar (Ruark-Wahlström 1981:17–19; Ljunggren 1999:43).

Inspirerad av strömningarna från kontinenten lät riksrådet Johan Skytte inrätta en

adelsakademi i Sverige där exercitier ingick, en skola som fick namnet Collegium Skyttianum, och som påbörjade sin verksamhet 1626. Åtgärden kan sättas i samband med det året innan instiftade Riddarhuset. Förutom de kroppsliga övningarna borde ynglingarna öva sig i latin och gärna grekiska, franska, fysik och matematik. Färdighet i att hålla tal samt formulera sig väl i brev ingick även i bildningsgången. Men redan efter några år fick undervisningen ställas in. Pesten rasade 1629 i Stockholm, vilket ledde till att hovet flyttade till Uppsala, och året därpå, när epidemin intensifierades, följde adeln dess exempel. Följden blev att kollegiet inte kunde upprätthålla verksamheten på grund av bristen på elever. Lärarna kallades ut i kriget, och 1632 upplöstes Collegium Skyttianum (Murberg 1808; Ljunggren 1999:43).

Men de kontinentala tankarna hade fått fäste. Rikskansler Axel Oxenstierna intresserade sig för de nya bildningsidéerna, och 1636 framförde han i riksrådskammaren önskemål om att adelsynglingarna borde beredas undervisning i ridning, dans och fäktning, så att de inte skulle ”draga uth före än de äre wällfunderade”. I den kungliga propositionen till Ridderskapet och kollegierna samma år upptogs ämnet, och det framfördes önskemål om att ”här i Stockholm måtte anrättas nödige adelige exercitier med allehanda ridderlige speel och öffningar, såsom vore en Fechtschola, en Ridschola och en Dantzeschola”. Förslaget mottogs väl, men i svaret till kanslern framhölls att medel till de önskade inrättningarna ännu inte fanns (Grönstedt 1911:8–9).

Gränsen mellan riddarakademier och militära utbildningsanstalter var flytande vid denna tid, och även vid militära utbildningar fanns ett intresse för exercitieövningar. År 1649 ordnade drottning Kristina bidrag till grundandet av en exercitieakademi för unga adelsmän i Sverige, och vid denna riddarakademi på herrgården Rörstrand anställdes sju lärare, bland dem dansmästaren Jacques des Ausnes. Men

verksamheten kom att avstanna redan 1651, då Rörstrand skänktes till Karl Gustav, den senare konungen (Ruark-Wahlström 1985:71–72; Ljunggren 1999:43). Ett tydligt civilisationsprojekt hade tagit sin början, en profilering av en elitkultur och påbörjandet av en distansering från det vanliga, enkla och folkliga. Även Sverige ville efterlikna den höviska kulturen i de ledande staterna i Europa.

Exercitieinstitutionen och dansmästarna vid Uppsala universitet

Det nya bildningsidealet initierades vid universiteten under 1600-talet, när prästutbildningen började få konkurrens av utbildningen av statliga ämbetsmän. Den expanderande stormakten Sverige krävde sådana i allt högre grad. En fransk språkmästartjänst inrättades vid Uppsala universitet 1637 och en dansmästartjänst 1638, och under drottning Kristinas tid anställdes en italiensk samt en spansk språkmästare. Kanslern vid Uppsala universitet, Magnus Gabriel De la Gardie samt Olof Rudbeck, professor i medicin, var de främsta förespråkarna för en exercitieinstitution i Uppsala, liksom drottning Kristina och Axel Oxenstierna. Den nya organisationen, adelskollegiet inom universitetets ramar, fullbordades 1663 (Annerstedt II:I 1908:67–68; Annerstedt II:II 1909:94).¹

I och med bildandet av exercitieinstitutionen tillkom regelbunden undervisning i de ”ridderliga idrotterna”, som skulle komma ”i synnerhet adeln till gagn och godo”. Fem lärare hade anställts vid den nya inrättningen: en fransk och en italiensk-spansk språkmästare, en fäkthemästare, en dansmästare och en voltigemästare. Två år senare kompletterades lärarstaben med en stallmästare, och 1684 tillkom en ritmästare, den senare tjänsten var emellertid oavlönad. Under 1700-talet tog en mer organiserad musikalisk verksamhet inom universitetets ram form, som till en början leddes av en av de ordinarie professorerna. Vid Åbo Akademi introducerades också under

1660-talet undervisning i dans, fäktning och levande språk, och 1708 inrättades där också en ritmästartjänst.

Nu fanns det inte längre någon anledning för adelsynglingarna att resa utomlands för att studera. En god utbildning för blivande ämbetsmän av adlig börd hade inrättats i riket. Det hade funnits en fruktan att de unga männen om de studerade utomlands kunde vilseledas i religiöst avseende, snärjas av papister och andra villolärare. Det framhöll exempelvis Olof Rudbeck. Huvudargumentet för excertitieinstitutionen var hela tiden detta: om man ville behålla adeln inom rikets gränser och vid Uppsala universitet, fick man se till att de fick tillgång till sådana excertitier som fanns vid andra akademier. Adelns vistande vid universitetet hade som följd att studenter från andra samhällsskikt kunde fungera som informatorer för adelsynglingarna, och de fick då också tillfälle att studera vid akademien. De flesta av professorerna hade fått råd att studera just genom att de i yngre år varit informatorer för unga adelsmän. Inackorderingen av de adliga studenterna i professorsfamiljer innebar också ett välkommet tillskott till kassan. Att hålla kvar adeln i landet var ekonomiskt nödvändigt för Sverige. Reformerna fick också till följd att adeln i större utsträckning än tidigare började sända sina söner till universitetet.

Olof Rudbeck blev den som grep sig an verkställandet av den nya undervisningen. En excertitiebyggnad uppfördes vintern 1664–65 på platsen för den nuvarande universitetsbyggnaden med en öppen gård mellan flyglarna, en gård som användes till ridning, dressyr och andra övningar. Tomten hade skänkts till universitetet av drottning Kristina. Här fanns också ett ridhus, en fäktsal, en danssal, bostäder åt excertitiemästarna med mera. År 1666 avslöjar en bevarad förteckning att fäktmästaren hade flest elever, 29 stycken, medan dansmästaren hade 28 som dansade och spelade luta. I sällskapet befann sig också några ofrälse, för trots att utbildningen främst

var inriktad mot adelsungdomarnas behov, fanns inga regler som uteslöt ofrälse.

Snart började emellertid den nya utbildningen märka av besparingsiverns snålblåst, vilket ledde till att vissa tjänster var obesatta i slutet av århundradet. Under 1700-talet var under fyrtio års tid ridningen helt försvunnen från institutionen, Sveriges ekonomiska svårigheter under krigsåren gjorde att allt understöd till stallstaten drogs in. Däremot hade både fäktningen och dansen permanent verksamhet under hela århundradet, och under 1700-talets senare del blomstrade både dans- och fäktkonst. Den vittberömda fäktmästaren Karl Porath, tjänstgörande 1763–1794, höll en fäktskola som ansågs vara den bästa i Europa. Vid samma tid åtnjöt dansundervisningen stort intresse. Den populära dansmästare Nils Ristell hade 1785 inte mindre än 103 elever, och sju år senare, 1792, 126 stycken. Det innebar att drygt tjugo procent av alla inskrivna studenter vid Uppsala universitet år 1792 deltog i Nils Ristells danslektioner (Annerstedt II:I 1908:67–68; Moberg 1950:345–349; Taube 1963:46–48; Weibull, M./Tegnér, E. 1868:431).²

Antalet studenter i Uppsala under 1600-talets andra hälft pendlar mellan cirka 700 och drygt 1000, och av dem utgjorde adeln mellan sex och tio procent. Antalet adelsmän rör sig mellan åtta och elva procent under 1700-talet. En svårighet med beräkningarna är att vissa deltog i undervisningen utan att vara inskrivna, ett oskick som starkt beivrades av universitetet. Det visar sig vid en översyn av åldern på den adliga ungdomen att denna kategori var yngre än de andra studenterna, och många av dem låg endast någon eller ett par terminer vid universitetet, sedan gav de sig iväg från akademien för en fortsatt karriär i statens tjänst på andra områden. Det ansågs till och med ovanligt att en adelsman stannade vid universitetet tills han fyllt tjugo år (Annerstedt II:II 1909:391–397; Annerstedt III:II 1914:570–574; Carlsson 1973:223).³

Problem med verksamheten

Det fanns emellertid mycket som fungerade mindre tillfredsställande med excertitieminstitutionen, exempelvis var löneskillnaden mellan excertitiestatens lärare och övriga universitetslärare stor. Excertitiemästarna fick vardera mellan 200 och 300 riksdaler silvermynt i lön årligen samt rätt till två riksdaler i månaden av varje deltagare i deras kurser, medan de övriga universitetslärarna erhöll mellan 700 och 900 riksdaler silvermynt i årslön. En del av lönen kunde utbetalas in natura, oftast i spannmål, men när det var dåliga skördar och sämre konjunkturen kunde någon eller flera mästars verksamhet ligga nere under månader eller år. Inga löner betalades ut. De akademiska dansmästarna var också utsatta för konkurrens från privata danslärare.

En av de främsta konflikthanledningarna mellan dansmästarna och universitetet var kravet att dansmästarna även förväntades undervisa offentligt och gratis. Att privat dessutom behöva undervisa högadeln och professorerna samt deras familjer var också något som vållade missnöje. Den 18 december 1691 inkallades den då nytiltsatte dansmästaren Honoré Boit till konsistoriet där man uppmanade honom att inte vägra betjäna greve Wrede och andra adelsmän. Boit replikerade att han då förväntade sig att de skulle infinna sig i grupp, åtta till tio stycken samtidigt som andra brukade göra, samt att de betalade skäligt pris. Boit avskedades senare på grund av att han hade gjort sig skyldig till inbrott och begått en våldtäkt.

I december 1720 framfördes klagomål i konsistoriet över att dansmästaren inte ville infinna sig i professorernas hem för att undervisa deras döttrar. Kanslern förklarade att det var dansmästarens skyldighet, dock mot rimlig betalning, att undervisa professorsdöttrarna. Petter Malpart, den dansmästare det då gällde, beskrivs i universitetsprotokollen som ”mycket trög att betjäna akademibetjänarnas barn hemma i huset” och dessutom som dyr.

Vare sig konsistoriet eller ärkebiskopen rådde på Malpart, som totalt vägrade att bege sig hem till professorerna för att skola familjemedlemmarna i dansandets ädla konst (Annerstedt II:I 1908:250 ff; Annerstedt II:II 1909:94 ff, 348 ff; Annerstedt Bihang III 1912:160 ff; Annerstedt III:II 1914:525–527; Uppsala universitets konsistorieprotokoll 1691, UUB).

Men om inte dansmästarna ställde upp, kunde de få känna på konkurrens. År 1727 hade dansmästare Petter Malpart klagat för konsistoriet att studenterna borde förbjudas att anlita privata danslärare, men problemet kvarstod. Under senare delen av 1700-talet etablerade sig ett antal dansare från Operan i Stockholm som danslärare i Uppsala. De kunde lära ut de senaste sällskapsdanserna från huvudstaden, och dessutom lockade de med en oslagbar fördel: hos dem fick man dansa med flickor, inte bara med andra danssugna ynglingar. Dansturnerna kunde därmed tränas in under naturligare förhållanden, och att träffa flickor var ju alltid lockande. Till och med de studentbaler som gavs i nationernas regi inbjöd bara studenter, vilket inte sällan ledde till att tillställningarna urartade i större slagsmål mellan de dansande pojkar. Under 1760-talet utbröt en intensiv strid mellan universitetet å ena sidan och Uppsala stad å den andra, angående universitetets ensamrätt att ge undervisning i dans och levande språk. År 1756 hade stadsmagistraten anställt en tysk och en fransk språkmästare, samt en tysk dansmästare. Men universitetets klagomål beaktades och ett förbud utfärdades mot sådan konkurrens (Annerstedt III:II 1914:15–16; Schück 1917:199–200; Ruark-Wahlström 1985:75).

En annan svårighet gällde ordningen. Disciplinproblem tycks ha varit vanliga på excertitiemästarnas lektioner. Ritmästare Klopper skrev i ett brev till konsistoriet 1721 där han föreslog ett system av böter för de vanligaste förseelserna: svordomar, skvaller och förtal, örfilar, slagsmål samt hot med värjan. I förslaget uppmanades ynglingarna att lägga värjan

och ta av hatten, att vara hövliga mot läraren och mot varandra. Det borde inte heller vara tillåtet att sjunga och vissla på lektionerna eller att rita i andras böcker. Om ynglingarna inte lydde tillsägelser borde de böta samt visas ut ur salen. Skolk var ett annat bekymmer. Eftersom det inte utdelades betyg i excertitierna, frestades många att ibland utebli från lektionerna. År 1784 försökte man införa närvaroplikt. Undervisningen fastställdes vara ”af mycken nödvändighet”, att öva sig i excertitierna var både viktigt och önskvärt. Lärarna uppmanades att varje termin skicka in förteckningar över närvaron (Annerstedt Bihang V 1913:159; Taube 1963:21–22, 66–67).

En förklaring till skolk och svårigheter med ordningen var att många studenter under den här tiden var avsevärt yngre än våra dagars, många ungdomar i nedre tonåren och till och med barn var inskrivna vid universitetet. Universitetet hade ända fram till 1800-talet hand om delar av utbildningsväsendet som senare förlades till läroverk och gymnasier. Ytterligare ett skäl till det stora antalet minderåriga var, att adeln ansåg det vara under sin värdighet att sätta sina barn i de vanliga offentliga skolorna. I stället sändes de redan vid späda år till universitetet tillsammans med sina informatorer, och inackorderades i professorsfamiljerna. Olof Rudbeck suckade 1670, att ”en oändelig hop småbarn droge till academien”, och sju år senare klagades det i konsistoriet över att universitetet var på väg att bli en ”barnaskola”.

Problemet med ordning och uppförande blev inte bättre av att adelsynglingarna innehade en särställning vid universitetet. I universitetets stadgar förordades att ynglingar av Riddarhusets första och andra klass skulle placeras närmast efter rektor och före professorerna vid akademiska högtidligheter. Adelsmannen ingick inte heller i någon nation, och man kunde inte vidta samma disciplinära åtgärder mot honom som mot de övriga studenterna. Om professorerna kom i delo med någon adelsläkt kunde det leda till stort obehag för dem

och för universitetet i sin helhet. Akademin var beroende av donationer från adeln, och professorerna var ekonomiskt avhängiga av sina adliga inackorderingar. Man vågade inte ta i med hårdhandskarna mot bråkiga adelsmän, ens om de stod i spetsen för oroligheter, vilket inte sällan var fallet. Dessutom hade de unga adelsmännen sina beväpnade tjänare som stöd, om det skulle bli stridigheter.

I början av 1800-talet förändrades villkoren för universitetsstudier. Precis som tidigare skulle de nyanlända studenterna visa upp intyg om genomgångna gymnasiestudier samt förhöras av filosofiska fakultetens dekanus. 1831 skärptes kraven ytterligare, med följd att många fick ta privatlektioner för att kunna gå vidare till universitetet. Därmed höjdes också den genomsnittliga åldern på studenterna. År 1800 var fortfarande nio procent av alla inskrivna studenter under 15 år, men på 1830-talet var de borta. År 1862 beslutade Kungl. Maj:t att studentexamen skulle förläggas till läroverken. Antalet studenter vid Uppsala universitet hade vid 1800-talets mitt stigit till cirka 1 500, ungefär tio eller elva procent var adelsmän, och man kunde se en tydlig expansion av studenter från den växande medelklassen (Lindroth 1976:171–172; Segerstedt 1983:10–11; Carlsson 1973:223–224).

Excertitieinstitutionen och dansmästarna vid Lunds universitet

Lunds universitet välkomnade en dansmästare redan samma år som universitetet invigdes 1668, Louis de Creaux från Paris.⁴ De första excertitiemästarna som anställdes i Lund var dansmästaren samt en språkmästare i italienska, franska och latin. I ett brev till kanslern från kurator Durell prisades dansmästaren som ”öfvermåttan driftig och alert” men han skulle också komma att bli inblandad i bråk och misshandel, för vilket han fick böta och sitta i arrest.

Något senare tillkom ridskolan, den senare varmt omhuldad av Karl XI. Ett hus uppfördes för rid- och fäktskolan utanför staden. I

förteckningen över universitets första lönestat finns tydliga skillnader: musikanten avlönades med blott 40 daler silvermynt medan dansmästaren och språkmästaren fick 200 daler silvermynt vardera, fäktmästaren och beridaren 300, medan de flesta professorerna i akademiska ämnen fick 600 daler silvermynt var. Att man omedelbart lät inrätta en exercitiinstitution tyder på en medveten strävan att grunda ett universitet av samma rang som det i Uppsala. Men snart upptäckte man att utgifterna blev alltför höga, och redan 1670 var beridaren och musikanten borta ur verksamheten, och de tre kvarvarande exercitiemästarna, dansmästaren, fäktmästaren och språkmästaren avlönades lika, med 300 daler silvermynt vardera (Weibull 1868:66; Weibull, M./Tegnér, E. 1868:429; Rosén 1968:9, 28, 33, 40–45).

Av förklarliga skäl låg det nyinrättade universitetets verksamhet nere under kriget med Danmark 1676–1679, men verksamheten kom snart igång efter kriget. Det återuppståndna universitetet hade snävare ramar att röra sig inom än det tidigare. Antalet befattningar hade minskat och lönerna sänktes för de flesta. Trots de bistra tiderna bibehölls språk-, dans- och fäktmästarna, och de senare fick dessutom löneförhöjning för att komma upp i samma lönenivå som kollegorna i Uppsala. Att man även i besparingstider behöll exercitiemästarna säger en hel del om den vikt man fäste vid dem. Bortsett från ett kort besök av en fransk dansmästare 1684, Charles Berroyer, var dansmästartjänsten vakant under 1680-talet, men var sedan besatt konstant från och med 1691. I universitetets handlingar kan man läsa att exercitiemästarna ansågs nödvändiga för akademien, och att danskonsten betraktades som så oundgänglig i den akademiska uppfostran att när en dansmästare fått tjänstledigt av kanslern, en ny strax fick träda i hans ställe, ”såsom akademien intet väl kan vara en dansmästare någon lång tid förutan” (Weibull 1868:126; Rosén 1868:78–79, 90–92).⁵

Vid Lunds universitet skrev i genomsnitt

84 personer in sig åren 1667–1676, men här ingår också personer som registrerade sig i samband med universitetets invigning och som redan hade avslutat sina studier. Efter kriget sjönk antalet något, för att i början av 1700-talet åter öka. Under 1700-talet ökade studentantalet för att i början av 1800-talet närma sig femhundra. Uppgifter om det adliga inslaget i studentskaran är inte lätt att beräkna, men historikern Sten Carlsson menar att det sannolikt var mindre än i Uppsala, omkring sex procent under 1600-talet, därefter något lägre (Rosén 1968:226–233; Johannesson 1982:375–378; Blomqvist 1978:290–291, 389; Carlsson 1973:224).⁶

Dansmästaren fick själv hålla sig med undervisningslokal i Lund, trots krav om att universitetet borde ordna den saken. Med Caspar och Ludvig de Creaux, far och son, ättlingar till den förste dansmästaren vid Lunds universitet, aktualiserades frågan på nytt. Dessa två stannade livet ut som dansmästare, från år 1700 till 1764 innehade de tjänsten. När Ludvig de Creaux sökte dansmästartjänsten 1739 framhöll han de förbättringar som behövde göras. Om ingen offentlig lokal fanns att uppbringa, lovade han i alla fall, om han fick tjänsten, att ”danseboden” som hans far undervisade i skulle rustas upp. Det verkar underligt att inte dansundervisningen fick en bättre och större lokal, eftersom dansmästarens betydelse med jämna mellanrum framhölls i universitetets handlingar. Dessutom var antalet danselever så stort vid denna tid att konsistoriet uppmanade de Creaux att anställa en medhjälpare för undervisningen, i syfte att förekomma klagomål från studenterna över att han inte räckte till för dem.

På 1760-talet hamnade åter problemet med undervisningslokal på dagordningen. Dansmästare Johan Peter Lindhe, verksam 1764–1777, gjorde nya påstötningar i ärendet. År 1766 hänvisades Lindhe till den sal i ”domkyrkoladan” där akademiska kapellet, som bildats 1745, brukade öva. Men detta utlöste

protester dels från musikerna, dels från professor Christian Wollin, som i rummet ovanför hade sitt kemiska laboratorium och var rädd om sina glasapparater. Dansmästaren hänvisades till ett annat rum i samma byggnad. Det accepterades dock inte av Lindhe, och inte heller ville han hålla till i fäktsalen eller i Munckska gården. Slutligen löstes problemet på så vis att Lindhe fick 40 daler silvermynt att hyra rum för, i väntan på att en offentlig lokal kunde ordnas till honom från universitetets sida. I gengäld blev dansmästaren skyldig att undervisa två av de fattigaste studenterna gratis, och det påbudet kom även att gälla de övriga exercitiemästarna (Johannesson 1982:139).

Bland universitetets bouppteckningar finns även Johan Peter Lindhes, upprättad den 20 september 1777. Bland inventarierna nämns inga undervisningsböcker i dans, men däremot "ett tjug contredantznoter" samt noter till fiol. En kontradans var en gruppdans där olika par uppställda i fyrkant dansade mot varandra. Det framgår också, att skulderna översteg tillgångarna i dödsboet med flera hundra riksdaler. Många hade fordringar på dansmästaren: pigan Petronella hade inte fått ut sin lön på drygt tio riksdaler, och inte heller Simon Eriander, som spelat fiol på dansmästarens övningstimmar och som begärde 16 riksdaler. Sammanlagt tretton personer hade pengar att kräva från Lindhes sterbhus (Bouppteckningar och andra sterbhushandlingar ingivne till Consistorium Academicum i Lund. Serie E XVIII volym 4, 1751–1782, LUA).

Lindhe är den ende av dansmästarna som lämnat en skriftlig dokumentation efter sig i den dansbok han utarbetade till baron Rålamb, *Beskrifning På Contradanser för Högwälborne herr Baron Andreas Sigfrid Rålamb* från 1764. Boken omfattar 40 dansbeskrivningar men ingen musik. Här finns tjugosex engelskor och fjorton kadriljer (contredanse française). En engelska var en livlig dans där man dansade mot varandra på linje eller i ring, en kadrilj är en dans i form av en fyrkant med par uppställda

mittemot varandra. Danserna i Lindhes bok har genomgående franska namn, till exempel *La Bergère* (herdinnan), *Le Prince Fredric*, *La Serpente* (ormen) (Lindhe 1764; Sjöberg 1993:165, 168).

Johan Peter Lindhe var ogift, och han följdes av den likaledes ogifte Johan Henrik Kröger, som var dansmästare 1777–1798. Kröger hade Bengt Esping boende i sitt hushåll, och det blev Esping som efterträdde honom i slutet av århundradet. Förmodligen var det en lärjunge till honom. Man får ett intryck av att vare sig dansmästare Lindhe eller dansmästare Kröger var särskilt välbeställda. Lindhes dödsbo tyngdes av skulder, och i mantalslängderna över Kröger med sina detaljerade formulär där innehav av lyxvaror skulle redovisas, ett resultat av överflödsförordningarna, visar det sig att Johan Henrik Kröger inte var i besittning av några lyxartiklar, förutom ett fickur av guld (Räntekammaren och kontoret. Mantalslängder öfwer Kongl. Akademi Statens i Lund 1745–1804, Serie H II volym 1, LUA).

Bengt Esping däremot, gifte sig vid fyrtio års ålder 1816 efter många år som ungar, och dog året därpå. Men då förefaller han ha efterlämnat ett tämligen välbärgat hushåll. I hans hem fanns gott om möbler, flera silverföremål och några i guld, samt mycket kläder. Förmodligen krävde hans yrke som dansmästare ett representativt yttre, och han hade kanske råd att leva upp till förväntningarna. Dansmästaren ägde också en fiol med fodral samt två bänkar med räcke, de senare behövdes för dansövningarna där man hållande sig i räkett övade in de rätta fotpositionerna. Uppenbarligen var det dansmästaren själv som ägde det lösöre som fordrades för undervisningen. Det kan konstateras att dansmästarens syskon inte befann sig högt upp i den sociala hierarkin. Espings systrar var gifta med vaktkarlar och vaktmästare, två av dem anställda vid universitetet. Den av systrarna som hade den högsta sociala statusen var Anna, gift med glasmästare Kraak i Ängelholm, som också var rådman. Esping

verkar ha haft sina rötter i det lägre skiktet av borgerskapet (Räntekammaren och kontoret. Mantalslängder öfver Kongl. Akademi Staten i Lund 1745–1821, Serie H II volym 1–2; Serie E XVIII, Bouppteckningar och andra sterbhushandlingar ingivne till Consistorium Academicum i Lund, Serie E XVIII, volym 7, 1816–1830, LUA).

Johan Lang, den siste dansmästaren vid Lunds universitet, i tjänst 1817–1855, finns nämnd i ett inventarieprotokoll från den 14 maj 1822, under rubriken *Inventarium öfver Dans Scholans Tillhörigheter*. Dansmästaren hade hävdad att när han tillträdde befattningen fem år tidigare, fanns inga ”till academien hörande mobilier” i danssalen. Lang framförde sina klagomål inför förrättningsmännen. Enligt Langs beskrivning förefaller inte förhållandena ha förbättrats för dansmästarna. Ännu hade de ingen offentlig undervisningslokal, lönen betalades inte ut som den skulle, och de fick dessutom själva bekosta bänkar till sina elever. Vi får inte veta något om undervisningen, men upplysningen om att Lang önskade stänger till rummet tyder på att det är de klassiska positionerna och övningarna från den franska skolan som tränades, helt enkelt det vi kallar balettundervisning (Räntekammaren och kontoret. Serie E VI a, *Inventarium öfver Academiens Mobilier 1764–1846. Inventarium öfver Academiens Mobilier 1822–1839*, LUA). När Johan Lang gick ur tjänst 1853 och avled två år senare, ersattes han inte.

Mellan 1804 och 1813 var Per Henrik Ling fäktmästare i Lund, vilket kom att sätta sin prägel på universitetet och livet i Lund. Han införde gymnastik vid sidan av fäktövningarna. Ling förespråkade ett manlighetsideal där både idealistisk bildningsfilosofi och modernare soldatideal satte sin prägel. Med hjälp av gymnastik skulle en tänkt svunnen manlighetskultur återfödas, och målet var att återuppliva ”de gamle göthers” idrotter. Den nya gymnastiken uppfattades som dynamisk och kraftfull, och sammankopplades inte heller

med den sociala bördan på det sätt som exercitieövningarna gjorde, även om också många ofrälse deltog i dem. Den Lingska gymnastiken pekade framåt i tiden (Weibull 1868:334–335; Ljunggren 1999:10 ff, 46–55).

Dansmästarna i Lund och Uppsala

Dansmästartjänsterna under 1600-talet och vid 1700-talets början var både i Lund och Uppsala tillsatta med mindre lämpliga män, flera av dem söp, slogs, var våldsamma mot kvinnor och allmänt bråkiga. Johan Wedigk, Johan Duval, Honoré Boit och Petter Malpart i Uppsala var riktiga bråkstakar, och Honoré Boit avskedades på grund av osedligt och brottsligt uppträdande. I Lund blev den förste dansmästaren Louis de Creaux inblandad i bråk och fick böta och sitta i arrest, och dansmästare Paul Wulfverhertz utsattes för universitetets åtgärder i samband med att han rymt från sin tjänst och hustru, som han dessutom bestulit. En bit in på 1700-talet och framöver besattes tjänsterna med pålitligare och mer redbara personer. En förklaring kan vara att när tjänsterna var nya, fanns det få eller inga utbildade dansmästare i Sverige. De utlänningar, mestadels fransmän, som då sökte platserna, var sannolikt sådana som inte lyckats få något arbete i hemlandet och som därför fick söka sig till det fjärran Norden. Att dessa kanske inte hörde hemma bland de mest kompetenta och belevade dansmästarna, är en slutsats man kan dra. Louis de Creaux var som hugenott ett specialfall, som för sin tros skull lämnat fäderneslandet. Under 1700- och 1800-talen hade emellertid Sverige hunnit få fram fler skickliga dansmästarkandidater som kunde tävla om universitetsposterna, och vi ser att universitetet då fick danslärare som i regel skötte sitt arbete väl, vissa med sådan bravur att de fick inkalla en hjälplärare för att hinna undervisa alla.

Den tilltagande ordningen och skötsamheten bland dansmästarna kan också tolkas i linje med den civilisationsprocess som enligt

Norbert Elias präglade Europa i allt högre grad under dessa århundraden. Våldsamt och häftigt beteende tolererades allt mindre, av en gentleman fordrades behärskning. Målet var en inre disciplin, starka känslor skulle kontrolleras. Självbehärskningen borde integreras i personligheten. Eftersom dansmästarna dessutom hade i uppgift att lära ut ett gott uppförande och höviska manér till andra, förväntades det givetvis att de själva skulle föregå med gott exempel. De var representanter för den stora traditionen, för den elitkultur som i sin fulländning skulle överglänsa de obildades. Det som går att få fram om dansmästarnas sociala ursprung, tyder på att flera kom från ganska enkla förhållanden, medan däremot Louis de Creaux härstammade från en adlig släkt. Några av dansmästarna, den förmedlande länken för överklassens kultur, hade förmodligen växt upp i den folkliga kulturen, den lilla traditionen, men tillägnat sig den stora traditionen genom utbildning; nu skulle de representera en grupp som de trots allt kanske inte helt kunde identifiera sig med. Vissa av dem befann sig socialt sett mitt emellan kulturtraditionerna och kan placeras i mellankulturen, de som hade tillgång till båda traditionerna. Dansmästarna och deras verksamhet kan ses som exempel på det ömsesidiga utbytet mellan kulturerna, och på hur individer med enkelt ursprung som tillägnat sig tillräckligt stor skicklighet kunde ta del av elitkulturens danser samtidigt som de även behärskade den folkliga repertoaren.

Danskulturen har varit påfallande gränsöverskridande. Den stora och lilla traditionen, elitens kultur och folkets, har inte varit strikt åtskilda utan ständigt korsbefruktat varandra, lånat av varandra och omformat danser i ett ständigt växelspel. Ofrälse dansmästare kunde avancera socialt, ta med sig sina ursprungliga danser, ta till sig nya vid hov och akademier, och lära ut både folkliga danser till den bildade eliten och undervisa studenter från enkla hem i de förnämjas dansrepertoar. Likaså var

bildningsgången skiftande. En danslärare som undervisade i elitens danser kunde ha fått en professionell utbildning men också förvärvat sina kunskaper mer informellt och ändå verka som förmedlare av de bildades kultur. Danser spreds även av andra grupper, av de icke-professionella, exempelvis av soldater och sjömän.

Det förefaller också som om det från universitetsledningens sida fanns en viss ambivalens gentemot exercitierna: de ansågs önskvärda för att utbilda gentlemän, men ändå uppfattades de inte som lika viktiga som de "riktiga" universitetsämnena. Det gavs inte betyg i de adliga övningarna, och exercitiemästarnas löner var lägre än de andra universitetslärarnas. Ibland fick de inte ut sin lön över huvud taget, när den ekonomiska situationen vid universitetet var ansträngd. Denna varierande status återfinns också hos dansmästare vid utländska universitet.

Dansmästartjänsten avskaffas vid universiteten

På 1800-talet hände mycket i samhället och vid universiteten. Befolkningen ökade markant i riket, och likaså tillströmningen av studenter till universiteten. Exercitiestaten började ifrågasättas vid Uppsala universitet redan på 1780-talet, och det hängde bland annat samman med att adelskapets förpliktelser till staten inte längre var lika självklara som tidigare. Adeln hade börjat få kännbar konkurrens av den framväxande borgerligheten om inflytelserika poster i samhället, och därför kunde det adliga bildningskonceptet med skicklighet i dans, fäktning, ridning, teckning och musicerande av många upplevas som gammalmodigt. En ny tid var i antågande där gränserna mellan frälse och ofrälse var på väg att luckras upp. Exercitiestaten gick mot en gradvis upplösning. Franska revolutionen och dess uppgörelse med gamla aristokratiska normer spelade givetvis en avgörande roll. Det adliga bildningsidealet som vilade på den

franska förebilden var inte giltigt längre, en ny tid med nya värderingar hade trätt in.

När dansmästare Jonas Kullenberg i Uppsala avled 1844 och hans kollega i Lund Johan Lang gick ur tiden 1855, nybesattes inte dansmästartjänsterna. Att exercitieövningarna började upplevas som otidsenliga framkommer exempelvis i ett konsistorieprotokoll från 1812, där det vid en diskussion om möjligheten att förlägga studenternas militära utbildning till universitetet, det med eftertryck framhölls att universitetet inte borde syssla med undervisning i praktiska ämnen. Vid Uppsala universitet kombinerades fäktmästartjänsten med undervisning i gymnastik 1812, och språkmästartjänsterna omvandlades till adjunktstjänster i moderna språk vid 1800-talets mitt i både Lund och Uppsala. Ritmästaren försvann från Lunds universitet 1917 (Lundh 1927:122–124; Taube 1963; Cederlund 1990:131). De grenar av den forna verksamheten som levde kvar in på 1900-talet ingick inte längre i den då upplösta exercitieinstitutionen.

Per Henrik Ling introducerade nya idéer. Han utarbetade ett framgångsrikt program för det moderna ämnet gymnastik, som blev obligatoriskt i 1820 års skolordning med plats på schemat i både elementarläroverken och gymnasierna. År 1813 grundades *Gymnastiska centralinstitutet* (GCI), ett uppdrag som anförtrotts Ling av Kungl. Majt. Ling ville med sin gymnastik pånyttföda den gamla nordiska mankraften och åt fäderneslandet fostra kraftiga, dugliga och rådiga söner. Målet var att ”låta hela nationen dricka sundhet och kraft ur gymnastikens hälsobringande källa”. Gymnastiken uppfattades som mer manlig än dansen, mer stärkande och fysiskt karaktärsdanande, och också mer i samklang med naturen. I flera skrifter från sent 1700-tal och tidigt 1800-tal pläderas för att männen borde härdas av hårda gymnastiska övningar, kalla bad och avrivningar, i stället för att klemas bort med dans och nöjen. Gymnastiken knöts inte

heller till individens sociala börd på det sätt som varit fallet med de från början ridderliga exercitierna. Grunden hade lagts till en ny syn på fysisk fostran. Omkring 1820 förefaller det som om gymnastiken seglat fram som huvudämnet för träning av kroppen.

Lings gymnastikprogram kan sättas in i ett vidare sammanhang av en ny typ av kroppsövningar som växte fram från slutet av 1700-talet och framåt. Filosofen Jean Jacques Rousseau var en av den aristokratiska kulturens skarpaste kritiker, och en viktig person i utvecklingen. Han vände sig mot den franska adelns pråliga och ytliga ”skenvärld” där de yttre manéren var det viktiga och ingen vågade visa sitt äkta jag. Rousseau menade att människan borde sträva efter fysisk styrka och efter att härda kroppen, hans ideal var ”den ädle vilden”. Dansmästare hade han inte mycket till övers för, med deras undervisning i komplicerade hovdanser. Men det var mannen som borde härdas och tränas fysiskt, menade Rousseau, kvinnan skulle istället odla sina moderliga och känslomässiga talanger (Weibull 1868:334–336; KGCI 1913:11; Ljunggren 1999:46–47, 56–79; Tjeder 1999:180–181). Rousseaus åsikter är en del av det nya ideal av manlighet och styrka som växte fram. Båda könen hade tränats i samma modedanser och samma kroppshållning som lärts ut från renässansen och framåt, även om männens undervisning varit mer institutionaliserad medan kvinnorna fått förlita sig till privatlektioner. Med den nya gymnastiken särskiljdes kvinnor och män, den manliga respektive den kvinnliga normen utformades olika. Könen polariserades mer än tidigare. Detta kan sättas i samband med det historikern Thomas Laqueur har kallat ”könets uppkomst” under 1700-talet. Dessförinnan såg man kvinnan och mannen snarare som en gradskillnad av människa. Kvinnan uppfattades ha samma könsorgan som mannen, fast inuti kroppen i stället för utanpå. Kvinnan var helt enkelt en ofullbordad man. Från slutet av 1700-talet och än mer på 1800-talet, började

Dansmästare Öberg ger lektion på Carlberg.

könen att uppfattas som helt olika varandra, både fysiskt och psykiskt. En hierarki ersattes av en uttalad polarisering, som inte heller utslöt en över- och underordning. Senare under 1800-talet utvidgades det Lingska programmet till att omfatta även kvinnor, fast de mer våldsamma övningarna förbehölls männen (Laqueur 1994; KGCI 1913:249 ff).

Emellertid förelåg inget skarpt brott i utvecklingen, att kunna dansa ansågs viktigt för både kvinnor och män även under 1800-talet, parallellt med att det nya gymnastikidealet växte fram. Trots Rousseau och hans idéer, kan vi exempelvis i Frankrike se en viss återgång till aristokratiska vanor där dansskicklighet var en viktig ingrediens 1815–1848, i samband med återinsättandet av ätten Bourbon på tronen (Tjeder 2003:163). Detsamma gäller i Wien i Österrike, där dansandet höll i sig under hela 1800- och 1900-talen och fortfarande har invånarna i ett fast grepp. I Sverige undervisade dansmästare på Krigsskolan på Karlberg, och privata dansskolor var talrikt förekommande, med både kvinnliga och manliga elever. Men i och med att det Lingska gymnastikidealet be-

tonades som utpräglat manligt, ligger det nära till hands att anta att danskonsten efterhand i större omfattning kom att definieras som kvinnlig, i linje med det ökade särartstänkandet när det gällde könen under århundradet. De gamla nordiska manliga förebilderna av enkelhet och kärvhet fanns också hela tiden parallellt med de importerade franska idéerna av elegans och förfining. Det var ideal som bekvämt kunde plockas fram på nytt. Var det därför som dans förlorade i status, när den började uppfattas som feminin? Dansutbildningen privatiserades och förlorade sin koppling till prestige-fylld manlig universitetsutbildning. Även vid Karlberg reducerades antalet danslektioner och danstillfällen successivt under 1800-talet.

Att danserna förenklades på 1800-talet kan eventuellt knytas samman med en allmän demokratisering och en strävan mot enkelhet och naturlighet, och även med ett framväxande intresse för folkets danser, för den lilla traditionen. Alla hade inte heller den tid som adels- och hovmannen hade haft att lägga på träning av svåra danser och disciplinering av kroppen i utarbetade positioner. Den ökande

professionaliseringen inom olika sektorer av samhällslivet krävde sin tribut av de framåtsträvande människans tid och kapacitet, och timmarna som kunde ägnas åt dansträning reducerades avsevärt. Dessutom hade modet ändrats och blivit ledigare. Höviska menuetter och andra komplicerade kontradanser av 1600- och 1700-talssnitt passade väl ihop med svallande allongeperucker och pompösa styvkjortlar, men de kläderna rimmade illa med den ystra polkan eller mazurkan eller den snabba valsen som blev populära på 1800-talet. De dansade man lättare i 1800-talets enklare mode. 1800-talets livligare danser avspeglar också århundradets ökade tempo med industriell utveckling och framstegsoptimism; ångmaskinen, järnvägen, möjligheterna att snabbare och enklare än någonsin tidigare förflytta sig över långa avstånd. Danskulturen hänger samman med samhällsstrukturen och är en aspekt av den. Eftersom danserna blivit enklare, var det också lättare att lära sig dem. Dansmästarna hade fått kännbar konkurrens både av privata dansskolor och av instruktionsböcker av självhjälpskaraktär. Det går likaså att urskilja en differentiering inom danskonsten i sig. Parallellt med att sällskapsdanserna blev enklare, utvecklades den klassiska baletten så småningom mot större professionalism (Ruark-Wahlström 1996:40–41).

Den skolning av kroppen som exercitierna och dansmodet under 1600- och 1700-talen strävade mot avspeglar tidens bildningsideal. Om man lärde sig dansa väl gjorde man ett gott intryck. Man visade att man var välutbildad och kunde nå fördelar både yrkesmässigt och socialt bland vänner, kolleger och eventuella äktenskapspartners. Under 1800-talet ändrades spelreglerna och dansskickligheten förlorade efterhand i betydelse. Danskulturen visade också en tendens att feminiseras. En större uppspaltning av professionell dans av särskilda artister och vanlig sällskapsdans av amatörer är tydlig, en utveckling som påbörjats under 1700-talet. Utbildningar blev mer direkt

nyttoinriktade och tiden betonades i högre grad som en ändlig resurs att ta vara på, vilket gjorde att undervisning i dans inte prioriterades. Men dans var fortfarande ett av de allra största sällskapsnöjena under hela århundradet, trots att dansmästarna lämnat universiteten.

Eva Helen Ulvros, docent och universitetslektor
Historiska institutionen, Lunds universitet

Noter

- 1 De dansmästare som var anställda vid Uppsala universitet var följande (Uppsala universitets konsistorieprotokoll 1671, UUB; Annerstedt II:II 1909:350–351; Taube 1963:37–42): Johan Wedigk 1638–? (till och från dans- och fäktmästare, 1663–1668 återanställd som fäkt- och voltigemästare), Johan Duval 1663–1674, Clement Strutz 1671–?, Erik Stigman 1680–1685, Honoré Boit 1691–1695, Jean Colmar 1696–1698, Johan Rodde 1698–1712, Petter Malpart 1713–1728, Carl Fredrik Ristell 1729–1773, Nils Ristell 1773–1811, Jonas Kullenberg 1811–1844.
- 2 Enligt Annerstedt III:II 1914:571, var läsåret 1791–1792 556 studenter inskrivna vid Uppsala universitet.
- 3 År 1748 var 42 adelsmän inskrivna, alltså proportionellt sett något mindre av det totala antalet studenter än tidigare, men 1770 blev det ett fritt fall från vårterminens 48 adelsmän till höstterminens 4! Det adliga inslaget håller sig kring 20 i medeltal fram till 1787, då det åter ökade.
- 4 De dansmästare som tjänstgjorde vid Lunds universitet var följande (Weibull, M./Tegnér, E. 1868:432): Louis de Creaux 1669–1676 (tjänstgjorde även som språkmästare. Död 1690). Charles Berroyer (omnämnd 1684, tillfälligt gästande dansmästare från Frankrike). Paul Wulfverhertz 1691–1698 (avsatt). Jean Colmar 1698–1700 (tjänstgjorde även som språkmästare). Caspar de Creaux 1700–1738, Ludvig de Creaux 1739–1764 (tjänstgjorde även som akademiboktryckare). Johan Peter Lindhe 1764–1777, Johan Henrik Kröger 1777–1809 (tjänstledig från 1798, död 1835). Bengt Esping 1809–1817 (tjänstgörande från 1798). Johan Lang 1817–1853 (död 1855).
- 5 Professorerna, som tidigare erhållit 600 daler silvermynt i lön (omvandlat från naturaprodukter) fick efter kriget 200 tunnor spannmål i årslön, vilket omräknades till 450 daler silvermynt.

6 På 1680-talet skrevs i genomsnitt 76 personer in årligen, och under 1700-talets första år 93. Ungefär hälften av studenterna kom från de gamla danska landskapen. Antalet inskrivna under förra delen av 1700-talet varierade mellan femtio och hundra årligen. Men vid seklets mitt kom en avmattning i studentantalet, som dock förändrades på 1770-talet då antalet studenter åter ökade. Under hela 1700-talet kom likaså de allra flesta studenterna från södra Sverige (precis som idag), och antalet nyinskrivna ökade stadigt under hela förra delen av 1700-talet, i motsats till förhållandena i Uppsala. En förklaring som angetts till det, är att det fanns större tillgång till stipendier i Lund på grund av universitetets i Lund bättre ekonomi. År 1810 var antalet studenter 476, men av dem var endast 244 närvarande. Bland Lundastudenterna behöll de blivande prästerna sin starka ställning mer än i Uppsala, fast i början av 1800-talet hade de minskat sin andel till knappt en fjärdedel. År 1830 var 412 studenter inskrivna.

Referenser

Otryckta

Lunds universitetsbibliotek (LUB)

Lunds universitets arkiv (LUA)

Serie E VI a. Räntekammaren och kontoret. Inventarium öfver Academiens Mobilier 1764–1846.

Serie E VII a. Consistorii majoris manualhandlingar, volym 6, fascikel 2, Dansmästare Paul Wulferhertz (det står Wulfverkertz) 1699.

Serie EXVIII. Bouppteckningar och andra sterbhushandlingar ingivne till Consistorium Academicum i Lund, 1741–1830, volym 3–7.

Serie H II. Räntekammaren och kontoret. Mantalslängder öfwer Kongl. Akademi Staten i Lund 1745–1845, volym 1–4.

Kungliga biblioteket (KB)

Lindhe, Johan Peter 1764: *Beskrifning På Contradanser för Högwälborne herr Baron Andreas Sigfrid Rålamb*.

Tryckta

Uppsala Universitetsbibliotek Carolina Rediviva (UUB)
Uppsala universitets konsistorieprotokoll: 1671, 1685, 1691.

Övriga tryckta referenser

Annerstedt, Claes 1908–1914: *Uppsala Universitets Historia*.
Del II:I. 1655–1718. Uppsala 1908.

Del II:II. 1655–1718. Uppsala 1909.

Del III:II. 1719–1792. Uppsala 1914.

Bihang II. Handlingar 1655–1694. Uppsala 1910.

Bihang III. Handlingar 1695–1749. Uppsala 1912.

Bihang V. Handlingar 1777–1792. Uppsala 1913.

Blomqvist, Ragnar 1978: *Lunds historia*. Del 2 Nyare tiden. Lund: LiberLäromedel.

Burke, Peter 1983: *Folklig kultur i Europa 1500–1800*. Malmö: Författarförlaget.

Carlsson, Sten 1973: *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865*. Lund: CWK Gleerup Bokförlag.
Cederlund, Johan 1990: *Ritmästarna vid Lunds universitet*. Lund: Lund University Press.

Dansnöjen genom tiden. Från barock, rokoko och den Gustavianska tiden. 1998: Beck-Friis, Regina/Blomkvist, Magnus/Nordenfelt, Birgitta (red.) Lund: Historiska Media. Volym II. *Frankrike under Ludvig XIV*.
Dell, Catherine 1979: *Ballett – en introduktion i balettens värld*. Stockholm: Bonniers Juniorförlag AB.

Elias, Norbert 1989: *Sedernas historia*. Del 1 av Norbert Elias civilisationsteori. Stockholm: Atlantis.

Grönstedt, Johan 1911: *Svenska hoffester*. Stockholm.

Johannesson, Gösta 1982: *Lunds universitets historia*. Del II. 1709–1789. Lund: Lunds universitet och Liber Förlag.

Kungliga Gymnastiska Centralinstitutets historia 1813–1913. Med anledning av institutets 100-årsdag, utg. av dess lärarkollegium 1913. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.

Laqueur, Thomas 1994: *Om könsens uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Lindroth, Sten 1976: *Uppsala universitet 1477–1977*. Uppsala universitet 1976. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Ljunggren, Jens 1999: *Kroppens bildning. Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790–1914*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Lundh, Herbert 1927: "Den svenska adeln vid Uppsala universitet". I: *Symbola Litteraria. Hyllningsskrift till Uppsala universitet vid jubelfesten 1927*. Uppsala: Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis, volym II.

Moberg, Gustaf 1950: "Från exercitier till modern idrott". I: *Uppsalastudenten genom tiderna. Enskildring utgiven med anledning av Upsala Studentkårs hundraårsminne*. Uppsala: A-B Lundequistska bokhandeln.

Murberg, Johan 1808: "Kort Berättelse om Collegium Reg. & Illustre, eller Skyttianum, Vid Riddarhuset i

- Stockholm." I: *Kongl. Vitterhets Historie- och Antiquitets Akademiens Handlingar*, 8:de delen, Stockholm.
- Rosén, Jerker 1968: *Lunds universitets historia*. Del I. 1668–1709. Lund: CWK Gleerups Förlag.
- Ruark-Wahlström, Margo 1981: Högre studier i dans 1600–1850. En översikt av den "akademiska epoken" i svensk danshistoria. Opubl. BC-uppsats, Institutionen för estetik, Uppsala universitet.
- Ruark-Wahlström, Margo 1985: "Högre studier i dans 1600–1850". I: *TOK, Tidskrift för en ny humanism*.
- Ruark-Wahlström, Margo 1996: *Dansens historia*. Lund: Studentlitteratur.
- Schück, Henrik 1917: *Från det forna Upsala. Några kulturbilder*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- Segerstedt, Torgny T. 1983: *Universitetet i Uppsala 185?–1977*. Uppsala stads historia VI:2. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Sjöberg, Henry 1993: "Dansen i svensk folklig tradition" I: Madeleine Hjort (red.): *Dans i världen*. Stockholm: Carlssons.
- Taube, Gurli 1963: "Musik, dans, språk och andra akademiska färdigheter i Uppsala". I: *Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter rörande universitetet*. C. Organisation och historia 5. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Tjeder, David 1999: "Konsten att blifva herre öfver hvarje lidelse". I: Annemarie Berggren (red.): *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Tjeder, David 2003: *The Power of Character: Middle-class Masculinities, 1800–1900*. Stockholm: Författares Bokmaskin.
- Weibull, Martin 1868: *Lunds Universitets historia 1668–1868*, del 1. Lund: CWK Gleerup.
- Weibull, Martin/Tegnér, Elof 1868: *Lunds Universitets historia 1668–1868* del 2. Lund: CWK Gleerup.
- Vigarello, Georges 1989: "The Upward Training of the Body from the Age of Chivalry to Courtly Civility". I: Michel Feher, Ramona Naddaff och Nadia Tazi (red.): *Fragments for a History of the Human Body*. Del II. Ed. New York: Zone.

SUMMARY

The Dancing Masters at the Universities in Sweden

Before the Renaissance, dancing had existed as an uncomplicated activity for both the peasantry and the upper classes. But from the Renaissance on, dance was elevated to a new status. Those in power saw the dance as an instructional discipline for the nobility and as a means of self-aggrandizement. To insure conformity to a strict standard, dancing masters became necessary in noble courts. The dances were taught to everyone who had social ambitions, and once perfected they became marks of a gentleman's accomplishments, on a par with fancy riding and fencing. A changed culture regulated the behaviour of the nobility, which, in order to define itself, invented the idea of civility. Erasmus's treatise on civility reflects such rules for living, just as Castiglione's *The Book of the Courtier*. The physical posture was important, and the general opinion said that an elegant apparition and good manners reflected a noble soul. The court of Louis XIV with its splendour became the cultural centre of Europe, and French the tongue of a gentleman.

During the sixteenth and seventeenth centuries dancing masters as well as teachers in fencing, riding, music, drawing and modern languages were introduced

both at military academies and at the universities in Europe. From the mid of the seventeenth until the mid of the nineteenth centuries dancing masters instructed at the universities of Uppsala and Lund. The aim was to prevent the nobility from escaping Sweden for other universities abroad; the nobility were needed as officers and civil servants. But also the commoner could take lessons in the courtly exercises, and the dancing masters had to teach privately as well. In the beginning of the period, most of the dancing masters were of French origin and gave the impression of a certain disorderliness. Later, the dancing masters behaved more properly and most of them were of Swedish extraction. The universities expressed a somewhat ambiguous attitude towards the teachers in the courtly exercises: they were regarded as important but got lower salaries than other teachers. Peter Burke's usage of Robert Redfield's pair of concepts *Little tradition* contra *Great tradition* in dance is applied, and the dancing master, with an often rather simple social origin, served as a connection between his own roots in the *Little tradition* and his teaching in the *Great tradition*.